

Europski šěry wjelk

Biologiska wšelakorosć w Sakskej

Biologiska wšelakorosć w Sakskej

„Biologiska wšelakorosć“, krótko „biodiwersita“, wopřijima:

- Wšelakorosć ekosystemow – wšelakorosć žiwjenskich rumow.
- Wšelakorosć družinow.
- Wšelakorosć znutřka družinow (genetiske wariacije).

Kelko družinow je w cyłku na swěće žiwe, njeje znate. Trochowanja wariěruja mjez tři a 30 milionami.

Biologiska wšelakorosć je eksistencielný zakład za žiwjenje ludźi na našim planecie:

- **Wona je zakład za zežiwjenje čłowjestwa.** Družiny rostlin a zwěrjatow služa jako cyroba za čłowjeka.
- **Wona škitu wodu, pódu, powětr a klimu.** Intaktne ekosystemy dawaja nam powětr za dychanje, čisća wodu a powětr, staraja so wo płódne pódy a dobru klimu.
- **Wona wumóža žiwjenje ludźi.** Něhdže počojca w Němskej zasadženych lěkow bazěruje na hojerskich rostlinach abo na zwěrjećich produktach.

- **Wona je wumějenje za wukony přirody**, kotrež móža so technisce – jeli scyła – jenož z wulkej prócu realizować.
- **Wona skića inowacije**: Mnohe wunamakanja maja swój přikład w přirodže kaž koža žrawcow za powjerch lětaďow abo lotusowe łopjeno jako předłoha za njewomačomne, samočisćace powjerchi.
- **Wona je zamołwitosć**. Dže wo to, zo to wot našich prjedownikow přewzate wobchowamy, zo bychmy je dalšej generaciji dale dać móhli.
- **Wona słodži**. Něhdže 4.000 w Němskej znatych družin sadu a 300 žitnych družin služi k zežiwjenju ludźi.
- **Wona je prosće rjana** – lěť mórskeho worjoła, nócne krjeholenje ćahacych žorawjow a napohlad husaceje kwětki abo božeho słónčka – to su rjanosće přirody! Je zhubić, by było njenawróčna strata!

Wonkowne

Wjelk je najwjetši zastupnik psykam podobnych. Srjedžoeuropski wjelk waži přerěznje 40 kg při ramjenjowej wysokosći wot 70 cm. Sančki (wjelčicy) su zwjetša lóše a mjeńše hač wjelki (muske wjelki). Přirunuju z němskim wowčerskim psom su wjelki jasne bóle wysokonohate. Wjelk ma w přirunanju dothu klamu a sylnu šiju. Jeho kožuch je žołtoBruny hač našěr. Za łopatkami pokazuje kožuch na chribjeće často barbnje so wotchilacy sedłowy blak. Kónčk wopuše je čorny, nutřkowne wuši a partiji poboku klamy stej swětlej hač naběl.

Historiske

Wjelka so w Němskej a druhich krajach Europy wot lěstotkow sem jako cyrobneho konkurenta bojachu a jeho přescěhowachu. Wosebje z nadpadami na stadła skotu bě sej hněw wobydlerstwa na so sčahnył. Přez intensiwnu hońtwu bu wjelk w Němskej wokoło 1750 jako stajna džiwinu wutupjeny. Do 1900 pak so přeco zaso

jednotliwe wjelki zatřělichu. Tež pozdžišo z Pólskeje připućowane wjelki so morichu. W lěće 1990 staji so wjelk w znawazjednoćenej Němskej pod škit. 10 lět pozdžišo poradži so z Pólskeje přičehnjenemu wjelčemu porej w Hornjej Łužicy (w Sakskej) přěni raz po 150 lětach zaso šćenjeća wotćahnyć. Mjeztym su wjacore wjelče stadła w Sakskej kaž tež w druhich dźělach Němskeje žiwe.

Socialne

Wjelče stadło je zwjetša małoswójba. Wone wobsteji ze staršiskeho pora, kotryž je najbóle za čas žiwjenja zwjazany, kaž tež ze šćenjatow a młodźatow z předlěta (lětnje wjelki). We wjelčim stadle njeeksistuje w swobodnej přirodže kruta přědnosć. Tale nastawa jenož pod kumštnymi wuměnjajemi wobhodźenjow.

Staršiski por dawa swoje nazhonjenja młodźatam dale. Tute su hač do staroby 1–2 lětow w staršiskim rewěrje žiwe. Po tym wone wotpućuja, zo bychu swójski teritorij namakali. Wulkosć stadła chabła w běhu lěta najbóle mjez 5 a 10 wjelkami. Wona wobwliwuje so wot narodow a wotpućowanjow jednolětnych

wjelkow. Ličba hišće žiwych šćenjatow wob lěto – a z tym lětna wulkosć wjelčeho stadła – je wot hustoty a mnohoty žratwowych zwěrjatow wotwisna. Bywaja-li žratwowe zwěrjata rědše, docpěje mjenje wjelčich šćenjatow dorosćenu starobu.

Kóžda wjelča swójba trjeba swójski teritorij mjez 150 a 350 km². Teritorij woznamjenja so přez staršich z wónjowymi srědkami (ekskrementy, urin), z widžomnymi srědkami (ekskrementy, rozhrjebane městna) a z wučom. Za stadło cuze wjelki dóstawaja tak signal, zo je rewěr wobsadžený. Žiwjenske wašnje wjelka (žiwjenje w stadle z woznamjenjenej teritorialitu, wotpućowanje młodowjelkow) znjemóžni někajkižkuli přirost hustoty wjelkow we wěstej kónčinje.

Typiske

Wjelk rozmnoži so jónu wob lěto. Čas wodženja (čas porowanja) traje wot januara hač do měrca. Po času nošnosće wot něhdže 63 dnjow narodža so zwjetša 4–6 šćenjatow w zemskej jamje. Wjelče šćenjata su hnězdaki. Wone narodža so slepe a hluche a waža

lědma 500 g. Džiwi wjelk docpěje zwjetša starobu 7–8 lět, někotre docpěja tež starobu 12–13 lět.

Na jeho jědźnym planje steja předewšěm sorna, čerwjeny jeleń a džiwe swinjo. Młodźata su nimo starych, słabych a chorych eksemplarow najčasćiše žratwowe zwěrjata. Wjelki wukonjeja přez tutón přirodny wuběr pozitiwny wliw na swoje žratwowe družiny. Wutupjenje domjacych žratwowych zwěrjatow přez wjelki njeje wočakować, přetož přez swoju teritorialitu honi přeco jenož mało wjelkow (jedna swójba) na wulkej přestrjeni.

Wosebite

Wjelk je, kaž najwjace džiwich zwěrjatow, přewažnje w nocy aktiwny a při směrkanju resp. switanju. Na svojich nócnych pućowanjach zmištruje wón prawidłownje dołhe čary (wjace hač 20 km za nóc njeje řědkosć). Krótkodobnje móže samo spěšnosće wot wjace hač 50 km/h docpěć.

Ze svojim wuběrnym čuchom wučuwa wón žratwowe zwěrjata w zdalenosći hač do 2 km. Čuch hraje tež ról u při indiwiduelnym

spóznaću stadłowych wjelkow a jich nachwilneho stawa (na př. zwólniwosće wjelčicy k porowanju) kaž tež při teritorialnych wobsydstwowych woznamjenjenjach (ekskrementowe a urinowe markěrowanja).

Wjelk wobsedži dobry słuch, z kotrymž móže družnikow hač na distancu wot 9 km spóznać. Jeho wuwite komunikaciske zadđerženje w stadle wotbłyšćuje so w jeho chětro wšelakorej mimice, we wjelestronskej čělnej řeči, w gestach a zwukach. Typiske zwukowe zwuraznjenje je wuće. Zhromadne wuće w chórje sylni socialnu zwjazanosć wjelčeye swójby a pokazuje runočasnje cuzym wjelkam wobsadžený teritorij. Nimo toho słuži wuće kontaktam na daloke distancy.

Konfliktne

Nawrót wjelkow je jedne z najwjetšich wužadanjow za škit družinow w Swobodnym staće Sakskej. Hižo w svojich namrětych europskich rewěrach wopokaza so škit wjelka jako komplikowany, předewšěm tam, hdžež njeje so hižo wjace hač 100 lět jewił. Poprawne

wužadanje njeje stworjenje přihódnych žiwjenskich rumow za wjelka, ale docpěće do dalokeje měry bjezkonfliktneje koeksistencije čłowjeka a wjelka.

Do žratwoweje šemy wjelka słušeja kopytače. Wjelki njemóža pak mjez „dowolenymi“ dziwimi zwěrjatami a „njedowolenym“ wužitnym skotom rozeznawać. Njedosa Hajcy škitane wowcy a kozy su tohodla wosebje lochka žratwa za wjelka. Ze wšelakimi napravami, kaž stajenje wužitneho skotu do hródzow a chlěwow přez nóc, nastajenje elektriskich płotow a dźerženje psow za škit stadłow, móžeja so skótné straty miniměrować.

Ludžo njesłušeja do žratwoweho spektruma wjelkow. Wot strowych wjelkow njewuchadža zwjetša žadyn strach za ludźi. Nadpady wjelkow na čłowjeka su zasadnje njewšědne. Rozprawy wo nadpadach wjelkow na ludźi ze zaštych lětsotkow hodža so z wjetšeho džěla na sćekle wjelki wróćo wjesć. Němska je wot lěta 2008 bjez sćekłósće, Swobodny stat Sakska wot 2004. Direktné zetkanja mjez čłowjekom a wjelkom su připadne. Najbóle pytnu wjelki čłowjeka dočasnje a du jemu z puća. Wone so ludžom přiměrjeja z tym, zo so wodnjo, hdyž su ludžo aktiwni, najbóle do

njepřístupnych, njemylenych wobtukow swojeho teritorija wróćo ćahnu. W škiće ćmy běhaja pak wone druhdy tež překi přes města a wsy a njeposřědnje při domach nimo, kaž znajemy to tež wot druhich dźiwich zwěrjatow kaž sornow, dźiwich swinjaw a liškow.

Aktualne

Wjelk je přes mjezynarodne prawo (Washingtonske zřěćenje za škit družinow, Bernska konwencija), europske prawo (FFH-směrnica) kaž tež po zwjazkowym a krajnym prawje (Zwjazkowy zakon wo škiće přirody, Sakske zakon wo škiće přirody a Sakske hořtwjerske zakon) kruće škitana družina zwěrjatow.

Po wozjewjenju Čerwjeneje lisćiny 2009 za Němsku je wobstatk wjelka najećać stupacych wobstatkowych ličbow dale w kritiskim stawje.

W meji 2009 wozjewi so sakske managementowy plan za wjelke, spis prawidłow za po móżnosći bjezkonfliktnu koeksistencu ćłowjeka a wjelka.

W monitoringowym lěće 2018/2019 dopokaza so w Sakskej 22 stadłow, 4 pory a teritorialnje jednotliwe zwěrjo.

Zapisanje wobstatka wotměwa so w běhu monitoringoweho lěta. Tute wotpowěduje wjelčemu lětu, kotrež započina so 1. meje (narod šćenjatow) a kónči so 30. apryla slědowaceho lěta.

Aktualne informacije namakaće pod:

www.wolf.sachsen.de

Dokumentaciska a poradźowarska instanca Zwjazka k temje Wjelk (DBBW) skića informacije k wustupowanju wjelkow po cyłej Němskej pod: www.dbb-wolf.de

Wudawaćel:

Sakske statne ministerstwo za energiju, škit klimy, wobswět a ratarstwo (SMEKUL)
Póstowy kašćik 10 05 10, 01076 Dresden/Drježdžany
Kontakt: +49 351 564-20500

E-mail: info@smul.sachsen.de | www.smul.sachsen.de

Tutón spis so sobufinancuje z dawkowych srědkow na zakładze wot zapósłancow
Sakskeho krajneho sejma wobzamknjenego etata.

Redakcija:

SMEKUL; Fachowa instanca Wjelk při Krajnym zarjedze za wobswět,
ratarstwo a geologiju

Serbski přeložk: Dorothea Scholze/Šołćina

Wuhotowanje a sadžba:

Heimrich & Hannot GmbH | genese Werbeagentur GmbH

Fota:

www.istockphoto.com: s-eyerkauf (Titel/20);

www.adobestock.com: Friedrich Hartl (6), MBCH (10), olly k (17),
Martina Berg (18); Ralph Frank (5/13); Jan Noack (9); LUPUS (14)

Čiść:

Stelzig-Druck

Redakciski kónc:

Oktober 2019

Nakład:

3.000 eksemplarow, 3. předžěłany nakład

Papjera:

Čiśćane na 100% recyclowane papjerje

Skazanje:

Tutón spis móže sej darmotnje skazać pola:

Zentraler Broschürenversand der Sächsischen Staatsregierung

Hammerweg 30, 01127 Dresden

Telefon: +49 351 2103671 | Telefax: +49 351 2103681

E-mail: publikationen@sachsen.de | www.publikationen.sachsen.de

Pokiw za rozšěrjenje:

Tutón informaciski spis wudawa Sakske statne knježerstwo we wobłuku swojeje
wustawoweje winowatosće informowanja ludnosće. Ani strony ani jich kandidaća
abo pomocnicy njesmědža jón w času wot šěsć měsacow do wólbow ze zaměrom
wólbneho wabjenja wužiwać. To płaći za wšitke wólbny.

www.wolf.sachsen.de

SMEKULsachsen

